

есть национальные фраземы – это специфическая лексика, придающая художественному произведению такой национальный колорит, который нельзя создать другими лексическими средствами.

Являясь неотъемлемой частью лексики оригинала, фразеологизмы требуют к себе особого внимания переводчика, который должен знать не только язык данного оригинала, но и иметь ясное представление об истории, национальных традициях, быте, культуре того народа, о котором говорится в оригинале.

На материале переводов рассказа М. Ауэзова «Коксерек» на русский и английский языки нами выявлено следующее: одним из наиболее эффективных способов передачи национальных фразем является фразеологический перевод (подбор эквивалента). Однако допустимость этого приема возможна, если в языке перевода полноценные лексические эквиваленты национальным фразеологизмам подлинника.

Высокой художественной адекватности при переводе фразеологизмов на другой язык можно достичь и с помощью описательного способа перевода, т.е. с помощью пояснений, описаний фразеологизмов в самом контексте. При описательном способе перевода передается основной признак или свойства самих фразем.

Одним из факторов, способствующих полноценной передаче содержания того или иного фразеологического оборота на другой язык, является контекст, который конкретизирует и

восполняет значения данных оборотов. В некоторых случаях контекст не ограничивается вспомогательной ролью, а становится ведущим, доминирующим фактором при переводе: он не только уточняет, но и определяет значение и функции слова, в частности, контекст способствует адекватной передаче экспрессивно-стилистических особенностей национальных фразем.

Литература:

1. Жаксылыков А.Ж. Практикум по художественному переводу: учебное пособие. – Алматы: Қазақ университеті, 2011.
2. Әуезов М.О. Көксерек Серый Лютый Fierce Grey. – Алматы: Жеті Жарғы, 1997.

* * *

Мақалада қазақ тілінің фразеологиялық бірліктерінің мәні, олардың сөздегі қызметінің және орыс, ағылшын тілдеріне аудару үдерісіндегі заңдылықтары қаралады. Тәжірибелік бөлігінде қазақ, орыс, ағылшын тілдеріндегі фраземаларының салыстырмалы талдаулары көрсетілген, фразеологиялық бірліктер аудармасының әдістері жетілдірілген, және олар топтастырылған.

* * *

This article discusses the phraseology in the translations of literary works into Russian and English languages. The basic aspects of phraseological units of the Kazakh language, the regularities of their functioning in speech and in the process of translation into Russian and English are considered. In the practical part shown a comparative analysis of the phraseologisms of Kazakh, Russian and English languages, translational methods of phraseological units are developed and their classification is made.

Ахмет Байтұрсынұлының төл поэзиясындағы тәуелсіздік идеясының көрініс табу мәселелері

С. У. Каналиева

өл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың I курс магистранты, Алматы, Қазақстан

Аннотация. Бұл мақалада А.Байтұрсынұлының поэзиясындағы тәуелсіздік идея көрінісінің мәселелері қарастырылады.

Бізге тарихтан мәлім, адамзат баласы жаралғалы бері, өзінің еркіндігі, елінің азаттығы, бостандығы, тәуелсіздігі үшін күресіп келді. Азаттықтың адам жанына, ақыл-санасына күш-жігер беретін рухани құндылығын сезінуге талпыну үшін жасалған күрестерден біз тәуелсіздіктің мәні мен оның қаншалықты құнды екенін білеміз. Тәуелсіздік таңын ансаумен оған

жету жолындағы қоғамдық күрестер, тарихи оқиғалар – біздің бүгінгі егеменді еліміз тарихында қандай орын алғандығын тек тарихтан ғана емес, көркем шығармалар арқылы да бағамдай аламыз.

Сөз өнерінің ұлы шығармалары еркіндік пен сана бостандығы негізінде ғана дүниеге келеді. Адам санасы қашан да өзі өмір сүрген қоғам-

дық ортаға тәуелді. Ал сол қоғамның жоқшысы болу, ішкі өзгерістер болмысын тану, танығанын елге жеткізу көркем өнер өкілінің міндеті. Қоғамдық орта да, шынайы өмір де жазушы санасында қорытылып, сол арқылы әдеби шығарма пайда болуына, өрлі іс әрекет белгілі бір жағдайда ой-сана өрісіне жол ашады. Жалпы әлемдегі ақын-жазушы жырлап, жазып келген еркіндік, бостандық – адамзат болмысының даму сатысын жоғарылататын қоғамдық құбылыс. Тәуелсіздікке қол жеткізген ұлт қоғамдық дамудағы жаңа белеске көтеріліп, болашақтың өркениетті бағыт-бағытын айқындауға қол жеткізеді.

Тәуелсіздік, бостандық, азаттық жолындағы күрес – күрестердің ішіндегі ең ұлысы. Бағзы замандардан бері адамзат баласын өзінің еркіндігі мен бостандығының шектелмеу мәселелері толғандырып келді. Бостандық танымы, адамзат баласы белгілі топқа бірігіп, қоғамдық орта құруға талпынған уақыттағы ел еркіндігі мен азаттық идеясына ұласа бастаған уақытта, тарих бізге азаттық пен еркіндік үшін күрестің ағынын жайып салды.

Қазақ ұлтының еркіндік, бостандыққа деген ұмтылысының тарихы тереңде. Әдебиетіміздегі тәуелсіздік идеясы қазақ халқының жыраулар шығармашылығынан да көрінеді. Сол заманда батырлар «білектің күші, найзаның ұшымен» ел қорғаса, жыраулар рухтың жандануына күш салып, елдің ар-намысын оятып, азаттық пен бостандық, ел мен жерді қорғау жолындағы күреске халықты үндей білген. Тәуелсіздік идеясы ол кезеңде туған жерден айырылу, елмен, жермен қоштасу, сияқты мұңлы толғаулармен қатар жеңістен соңғы қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған заманды сипаттаған отаншыл шығармалардан көрініс табады. Қазақ халқының дамуы жолындағы күрестерде тәуелсіздік идеясының қанат жаюына Доспамбет, Жиёмбет, Шалкиіз, Бұқар сынды жырауларымыздың шығармалары куә.

Ежелгі батырлық жырлардан кейін елді, жерді қорғау, тәуелсіздік, азаттық идеясы қазақ ақын-жыраулары поэзиясында да (XV-XXғ.ғ) кең өріс тапқаны белгілі. Яғни ақындарымыздың шығармаларынан көзге айқын шалынары туған жердің топырағын жауыздарға тапталпау, туған жердің төсінде теріс пиғылды дүшпандардың атын ойнақтатпауы олардың басты борышы болғандығы.

Қазақ әдебиетіндегі ақын-жазушыларымызды қай-қайсысында өз заманындағы ел тағдырының ахуалы, азаттықтың, бостандықтың,

тәуелсіздіктің таңын асыға күткен халқының тағдыры толғандырмай қоймады. Олардың қатарында XX ғасырдың басындағы ұлт-азатшыл ақын-жазушыларымыз А.Байтұрсынұлы, М.Дулатов, М.Жұмабаев т.б сияқты алыптарымыз да бар. Олардың жырларынан ерлік рухын, азаттық аңсаған халық тағдырын, «маса» секілді ызыңмен елін оятқысы келген талпынысын, «оян, қазақ» деп ұрандатқан үндерін естиміз.

Азаттық, бостандық жолында күресуді өзіне борыш санаған ірі тұлғамыздың бірі – Ахмет Байтұрсынұлы. Оған оның шығармалары, азаттыққа қол жеткізу үшін жасаған ерен еңбегі дәлел болады. Бір ғана «Маса» жинағындағы ақынның тәуелсіздікті аңсап, бостандыққа жетелейтін өлеңдері сол замандағы орыс отаршылдығында болған халқымызды қараңғыдан жарыққа сүйрейтін өткір құрал болды. Бұл жинақ қазіргі таңда да жастарымызға үлгі-өнеге беретін, оларға әрқашанда азаттық рухын дарытатын орны ерекше туынды болып қалмақ.

Ахмет Байтұрсынұлы шығармаларындағы ұлт-азатшылдық бағыт оның саяси бостандыққа жетуді аңсауынан, қазақ халқын Ресейдің езгісінен азат етіп, отаршылдық бұғауынан құтқаруды, қазақ ұлтының өзін-өзі басқаруына қол жеткізуді аңсаған арманынан, соған бар дауыспен үн қосуынан көрінеді.

Отаршылдық езгісі, елі азап шеккен, жері талан таражға түсіп, тоз-тозы шыққан, береке-бірлігінен айырылған халқының тағдыры ақын қолына қалам алдырмауы мүмкін емес еді. Ол өз өлеңдерінде ұлтының қасіретті жағдайын нақты атай отыра, елін серпілтер ой-идеяны өршіл үнмен жеткізді.

Ақын:

Қазағым, елім,
Қайқайып белің,
Сынуға түр таянып.
Талауда малың,
Қанауда жаның,
Аш көзінді оянып [1, 95] –

деп халықтың қасіретінің шегіне жеткендігін, енді «оянбасқа» амал қалмағандығын ашына айтты.

«Маса» сияқты кітаптың жарық көруі, оның атауындағы ерекшеліктің өзі әдебиеттің қоғамдық рөлін көрсетумен бірге, ақынның ел ертеңіне аландаған азаматтық тұлғасын танытады. Осы «Маса» жинағындағы «Сөз иесінен» атты өлеңінде Ахмет:

Ызындап ұшқан мынау біздің маса,
Сап-сары, аяқтары ұзын маса:
Өзіне біткен түсі өзгерілмес,
Дегенмен қара, яки қызыл маса.

Үстінде ұйықтағанның айнала ұшып,

Қаққы жеп, қанаттары бұзылғанша, [1, 72] –

деп бейнелі жырлап, өзінің халықты алдағы күрес күндеріне жетелеуге ұмтылдырған қызметін кішкене жәндіктің әлсіз қимылына балап жеткізеді. Бірақ нәтижесінен үлкен үміт күтеді.

«Масадағы» өлеңдер А.Байтұрсынұлының сол кездегі қазақ қоғамының саяси-әлеуметтік сұранысына қажетті ойларымен толықтырылып тұр.

Ахметтің ақындық өнерінің қадір-қасиетін, сыр-сипатын ашатын – заман шындығынан туған құбылыс. Мұны өзі де нақты атап көрсеткен:

Мен жазған кеңес,

Мақтаньш емес,

Ат шығармақ ақындық.

Ер батқанда – жорғалық,

Молда жоқта – молдалық! [2, 41]

Осыдан байқайтынымыз Ахмет өзінің ақындық қасиетін елге қызмет етуге, соның ішінде саяси күрес пен ағартушылыққа арнаған. Сондықтан оның өлеңдері халқының бостандығы жолындағы күрес ұранына айналған. Көптеген зерттеушілер мұны сол бір кездің өзінде-ақ сезінген. Соның бірі – Әмина Мәметова. Ол өзінің «Көркем әдебиет туралы» мақаласында: «Ахаңды мақтайын деуден аулақпын. Бірақ тарихтан тиісті орнын берейік дегім келеді. Ахаң әдебиетімізге жұмыс етпеді ме? Қолынан келгенше заманына қарай жалтыраған түймесін жұлып тастап, құл болған, теңдіксіз болған, жұрт екен деп есепке алынбаған қазақ жұртына заманына қарай көре білгенінше, түсінгенінше жөн сілтемеді ме?» [3] – деген пікірін ашық айтқан болатын.

А.Байтұрсынұлының «Маса» жинағына енген өлеңдеріндегі төңкерісшіл рух 1905-1907 жылдардағы саяси толқулар мен рухани сілкіністің ұшқынынан екені байқалады. Ақын өлеңдеріндегі төңкерісшілдік сарын шымыр ойлар арқылы өріледі:

Байқасақ, жезде,

Бауыздар кезде,

Үн шығару бар емес пе?!

Үндемей өлсек,

Сүйекпен көмсек,

Кейінгілер демес пе?!

Лақ құрлы бақырмай,

Өлген екен, апырым-ай! [2, 42]

Ахаң мұнда екі сипатты айқын танытып отыр. Оның алғашқысы – шыдам таусылған сәттегі зор сілкіністің боларын меңзеу. Екіншісі –

тек бүгінгі күнді ойламай, ұрпақ алдындағы жауапкершілікті естен шығармау. Ең бастысы соңғысы – ұрпақ алдындағы парыз.

Ахмет Байтұрсынұлы – XX ғасырдағы қазақ әдебиетіне азатшылдық рухты әкелушілердің бірі. Қай әдебиетті алып қарасақ та, онда ағартушылар, ағартушы-демократтар, ұлт-азатшылдар кезені және олардың ірі өкілдері болған. Бұл сипат қазақ әдебиеті тарихына да тән дейтін болсақ, онда ұлт-азатшылдық кезең Ахметтен басталады. Ендеше Сәкен Сейфуллиннің тарихи шындықты дөп басып айтқан пікірі: «Қорлыққа шыдап, күйікке күйіп, ұйқы басқан қалың қазақтың ұлт-намысын жыртып, ұлттық арын жақтаған патша заманында жалғыз Ахмет еді» [4] -дегені де көп нәрсені аңғартады.

А.Байтұрсынұлынан бастау алған М.Дулатұлы, М.Жұмабайұлы, І.Жансүгіров шығармаларындағы күрескерлік рух пен ағартушылық сарын осы бостандықты, азаттықты жырлауға жетелейді. Ақындарымыз өздеріне басты міндет халықтың санасын ояту, елдің қамын ойлау, білім, мәдениет жүйесіне өзгеріс әкелу деп білді. Бұл қоғам дамуы тұрғысынан өте дұрыс жол болатын. Өйткені, халықтың санасы оянбай, олардың саяси көзқарасы жетілмей, негізгі қоғамдық реформаларға бет бұруы мүмкін емес. Сол кезде мұны кеңес үкіметі жақсы түсінді. Түсінді де халықтың санасына сәуле шашуға тырысқан зиялы қауымды «халық жауы» атандырды. Бұл әккі саясаттың жемісі болатын.

Кеңестік идеология адам санасын, халық рухын езгілеп жаншыды. Алайда азаттық, тәуелсіздік, бостандық үшін күрес ешқашан толастаған емес. Қазақ әдебиетіне күрескерлік рух әкелген Ахмет Байтұрсынұлының шығармашылығы қазақ әдебиетінде алтын қорынан ойып тұрып орын алатын күндылықтар.

Ахмет аңсаған азаттық таңы, Ахмет іздеген тәуелсіздік, Ахмет сезінген бостандық оның шығармаларына өлмейтін, мәңгілік сипат берді. Елдің тәуелсіздігі мен бостандығын қорғау жолындағы өшпес ерліктерін, береке-бірлігін жырлаған мұндай шығармалар, әрине, мәңгілік болмақ. Біз Ахметтің төл өлеңдерінен азаттық таңын аңсаған, тәуелсіздік идеясын биікке көтерген сантарап желілерді таба аламыз. Бұған дәлел ретінде А.Байтұрсынұлының елу жылдық мерейтойына арналған мақаласында айтылған қазақ әдебиетінің классигі Мұхтар Әуезовтің мына пікірін келтіруге болады: «...Ахаңның майданға алғаш жыры шығып, әдебиет, саясат жолында жол бастаған күндері бәріміздің есімізде... Ахаңның бұрынғы айтқан сөзін әлі

қазақ даласы ұмытқан жоқ. Өлеңдегі белгілі сарын әлі ескірген жоқ. Әлі күнге қазақ даласының күшті санасы болып, арқаның қоңыр желімен бірге есіп, шалқып жатыр» [5]. Болашақ ұлы жазушы ақын поэзиясындағы азатшылдық идеяны көтерген жолдардың үшқыннан жалынға айналар асылдықты таныған еді.

XX ғасырдың басында қазақ халқы аса ірі қоғамдық-саяси өзгерістермен қатар ауқымды рухани жаңғыруларды да бастан кешті. Ұлттық мәдениет пен әдебиеттің, білім мен ғылымның туын көтерген, жұртшылықтың санасына демократиялық ойлар сіңіріп, алға жетелеуге ұмтылған зиялы топ қалыптасты. Халықтың зердесіне сәуле түсіріп, санасын оятқан осы топтың рухани көсемі Ахмет Байтұрсынұлы екендігіне зәредей күмән болмауға тиіс. Қазақ әдебиеті мен әдебиеттану ғылымының, тіл білімінің атасы, ұлы реформатор атанған ол өзінің алдындағы Шоқан, Ыбырай, Абайлардың ағартушылық, демократтық бағыттарын жалғастыра отырып, өз заманындағы тұтас бір зиялы қауымның төлбасына айналды.

Қазақтың басына түскен қиын да қилы алмағайып заманда ұлтқа бас болу – Ахмет Байтұрсынұлының маңдайына бұйырған киелі іс. Оның мамандығы қарапайым оқытушылық бола тұрып, саяси өмірге араласуына түрткі болған – қаза халқының өз Отанында отырып, бұратананың күйін кешуі еді. Атамекенінде отырып өзінің тіліне, діліне, дініне, жеріне

иелік ете алмаған жұртының аянышты ахуалы, Ахметті және оның айналасына шоғырланған қазақ оқығандарын саясат-сахнасына күрескер етіп шығарды. Ұлы қайраткер ретінде Ахмет Байтұрсынұлы шығармашылығымен де, қоғамдық қызметімен де ұлтына адал қызмет етті.

Әдебиеттер:

1. Байтұрсынұлы А. Қырық мысал: Өлеңдер. – Алматы: Жазушы, 2002. – 119 б.
2. Байтұрсынов А. Шығармалары: Өлеңдер, аудармалар, зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1989. – 320 б.
3. Мамыткеліні Амина. Көркем әдебиет туралы//Қызыл Қазақстан. – 1927. – №5-7. – 49-66 бб.
4. Сейфуллин С. Ахмет Байтұрсынұлы елуге толды // Еңбекші қазақ. – 1923. – 31 қаңтар.
5. Әуезов М. Ахаңның елу жылдық мерейтойы // Жалын. – Алматы, 2009. – 9 маусым, №9. – 96 б.
6. Әбдиманұлы Ө. Қазақ әдебиетіндегі ұлт-азаттық идея. – Алматы: Қазақ университеті, 2007. – 325 б.

* * *

В этой статье рассматривается тема независимости в поэзии Ахмета Байтурсинова.

* * *

The subject of Independence idea manifestation of Akhmet Baytursynov's poetry are considered in this article.

Шешендік тенеулердегі көркемдік стиль

Ж. Б. Кдыралиева

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың I курс магистранты, Алматы, Қазақстан

Аннотация. Бұл мақалада шешендік өнердегі тенеулердің рөлі мен көркемдік стилі жайында қарастырылады. Сонымен қатар шешеннің тіл шеберлігіне, сөз саптауына ырғақ, ұйқас, әуез ерекшеліктеріне байланысты стилдің құрамында ғана танылатындығы айтылады.

Шешендік – біліктілік пен білімнен, терең түйсік пен үлкен сезімнен, үшқыр қиылдан, өткір ой мен тер төгуден, зерделіктен тұрады. Ат сүрінгенше ақыл тапқан би-шешендеріміздің өнері жаһандану дәуірінде қажеттілігін аңғартады. Аталы сөздің маңызы да, мәні де өзіндік құнын жоймақ емес. Сапалы, құзыреттілігі талапқа сай, бәсекеге қабілеттілігі жоғары болып, әрқашан қоғамда сұранысқа жауап бере

алатын, тіл мәдениеті дамыған тұлға қалыпта-суында да шешендік сөздердің алар орны ерекше.

Шешендік ұғымы үшқыр ойдың қас қағымда тілге оралымдылығы, байламы; дер кезінде дәл мағынасын дөп басар бейнелілігі; мәнді, ойлы сөздердің мәйекті мақал мен мәтелге айналуы; даудамайда қазылық, мәмілегерлік; ара қатыста елшілік, жаугершілікте бітімгерлік; ұрпаққа, қалың қауымға өсиет.